

AS TRANSFORMACIÓNS ECONÓMICAS E SOCIAIS DURANTE O SÉCULO XIX

**Revolución Industrial → Capitalismo → Sociedade de
clases e
movemento obreiro**

TRANSFORMACIÓNS ECONÓMICAS E SOCIAIS

INTRODUCCIÓN

Revolución Industrial:

Conxunto de transformacións económicas, iniciadas en Inglaterra a mediados do século XVIII, vinculadas aos **cambios demográficos** e á **renovación da agricultura**, e consistentes fundamentalmente na **mecanización da producción artesanal** e na extensión de **novos sistemas de produción fabril**. Dará lugar a un novo sistema económico: o **capitalismo** industrial e financeiro.

¿Fracaso ou atraso da Revolución Industrial en España? Dúas interpretacións

- **Fracaso da Revolución Industrial (según J. Nadal).**

En España a industria comezou cedo, a comezos do XIX, aínda que de forma localizada. Sin embargo, os progresos foron moi inferiores ó resto de Europa e algúns autores falan de **fracaso da industrialización**. O país manterase nunha situación de subdesenvolvemento agrícola e nunha longa infancia industrial.

- **Patrón latino de modernización (según G. Tortella).**

Fronte o anterior sostén que o ritmo de desenvolvemento industrial español é semellante ó dos países do sur de Europa (Italia, Portugal), con un **atraso e lentitude** nas transformacións durante o s. XIX e unha recuperación a forte ritmo no s. XX.

Características do proceso industrial español:

- Predominio das industrias vinculadas o sector primario: minería, transformación agrícola, pesca (conservas).
- Proteccionismo arancelario ante a competencia estranxeira.
- Dependencia exterior: necesidade e importar equipamentos, tecnoloxía e capitais para poñer en marcha as empresas.
- Forte desequilibrio rexional entre os focos de industrialización (Cataluña, País Vasco) e as áreas atrasadas do país.

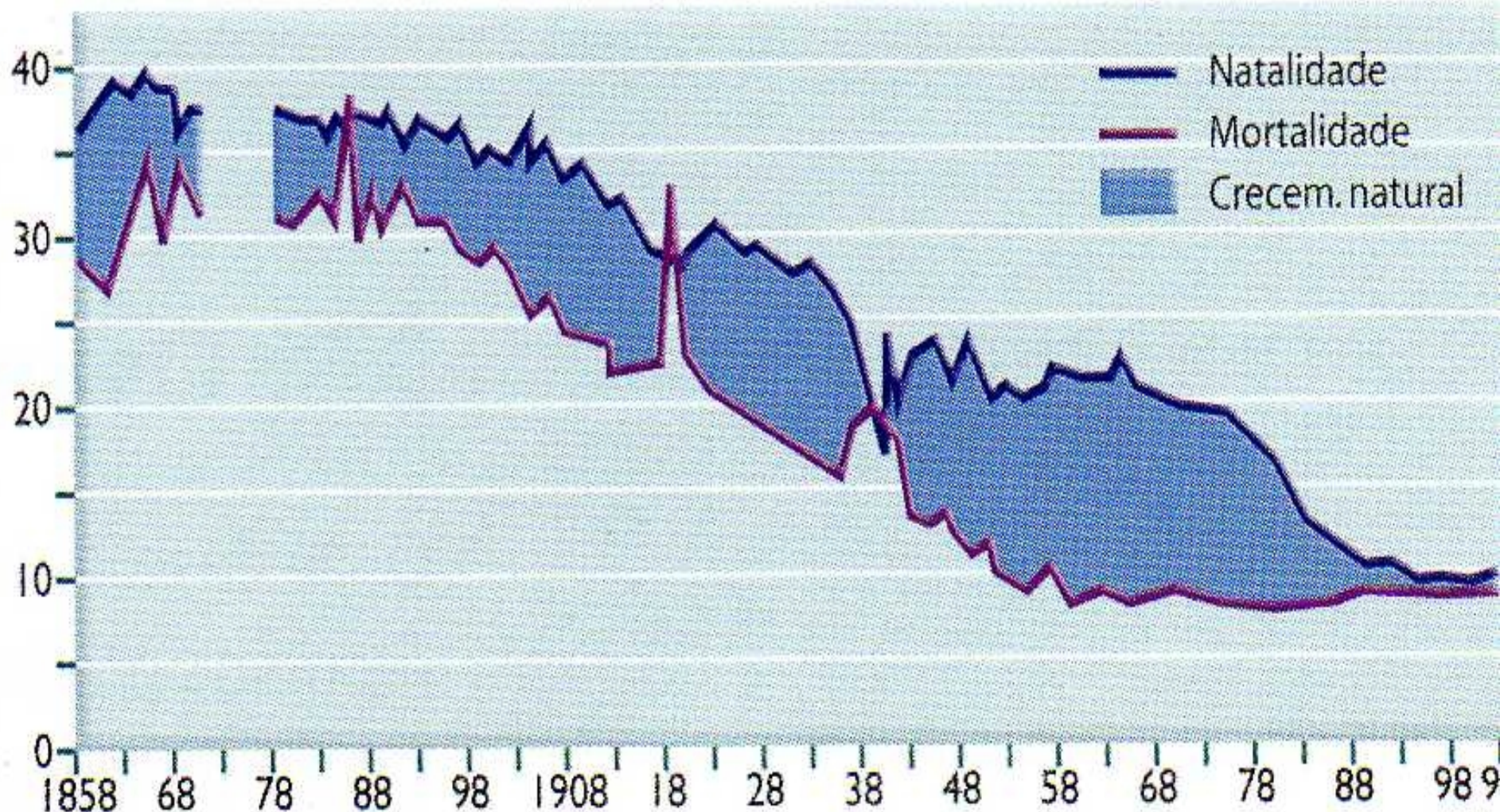

1.- CAMBIOS DEMOGRÁFICOS

- Lento crecemento lento da poboación nos primeiros dous terzos do XIX:
  - Elevada natalidade.
  - Elevada mortalidade:
    - Baixo nivel de vida, malnutrición e deficientes condicións sanitarias.
    - Malas colleitas e fames; epidemias: cólera, gripe, tuberculose e tifos; guerras do s. XIX.
    - Mortalidade infantil moi elevada.
  - Reducida esperanza de vida.

Evolución das taxas brutas de natalidade e mortalidade

Elementos de ***cambio no último terzo do século XIX***

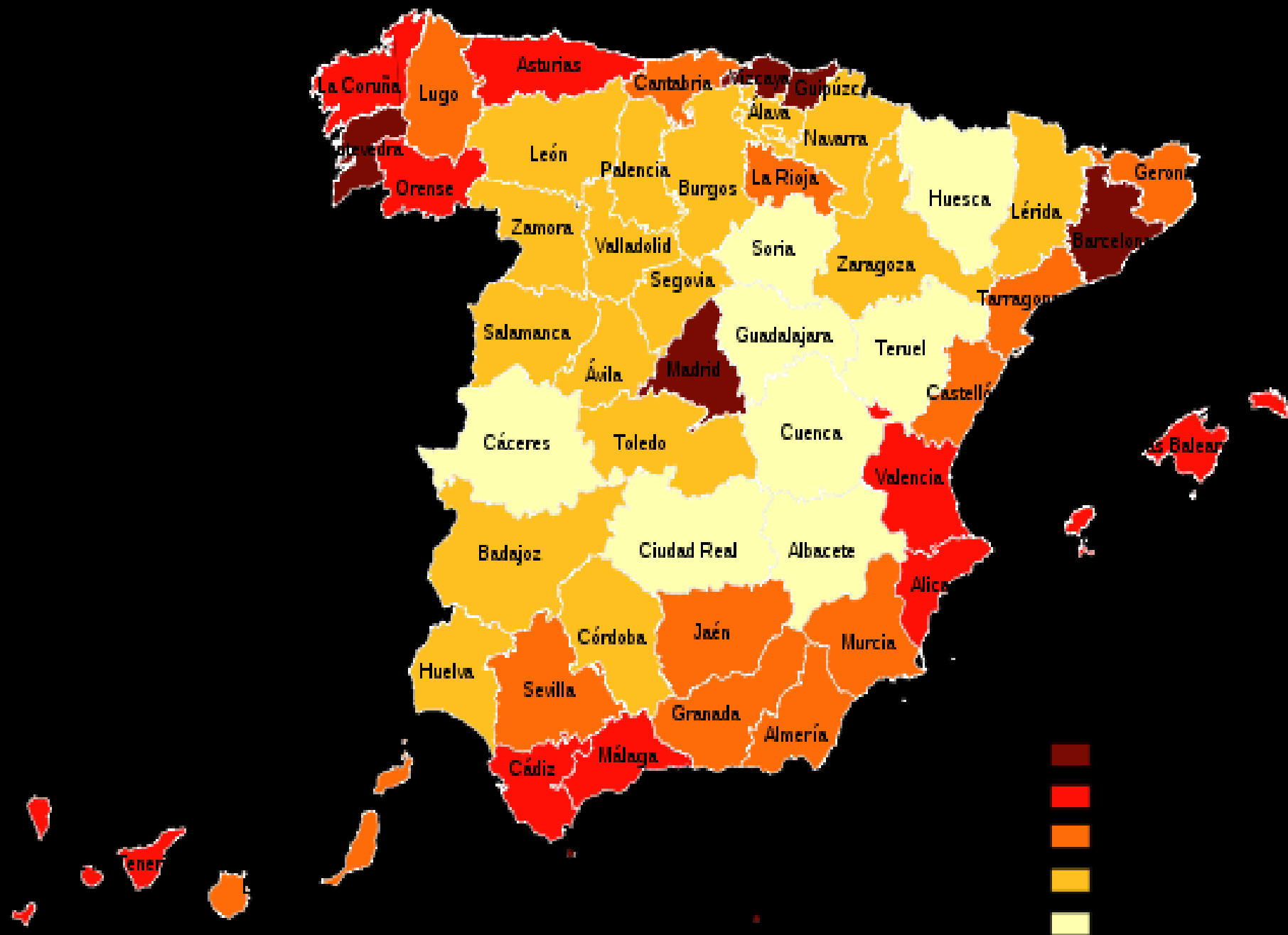
- Mantense ou descende moi lentamente a natalidade, ó compás de industrialización e urbanización.
- Forte descenso da mortalidade: mellora da alimentación, da sanidade, descenso da mortalidade catastrófica. Reducción da mortalidade infantil e incremento da esperanza de vida.
- En Cataluña foi donde se iniciou antes a transición demográfica.
- Forte **crecemento da poboación**, especialmente a partir de fins do XIX:
  - Elevado na periferia (área de máis dinamismo económico)
  - Estancamento no interior do país (excepto Madrid)

CONSECUENCIAS

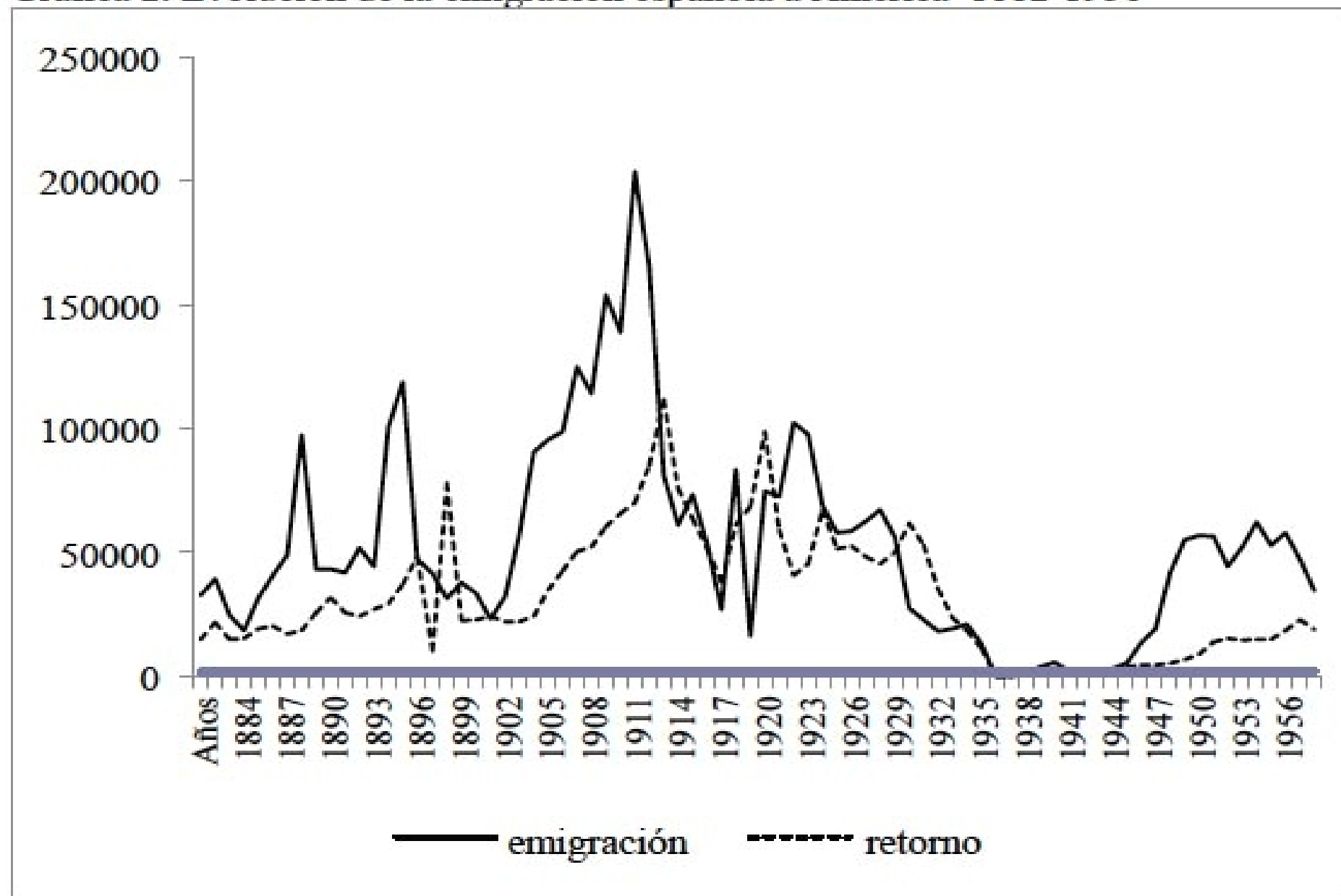
Movimientos migratorios polo
desequilibrio poboación / recursos
(pobreza no campo / desenvolvemento
industrial):

- **Migracións interiores** a Cataluña,
País Vasco e Madrid. (ÉXODO
RURAL)

- **Migracións exteriores:**
  - 1880-1914: Elevada emigración a **Latinoamérica**. Gran número de galegos a Cuba e Arxentina.
  - Reduciranse coa Primeira Guerra Mundial e tras a crise económica de 1929 .
  - Algúns volven como *indianos* ricos, moitos quedan alá e outros retornan pobres.

Gráfica 2. Evolución de la emigración española a América 1882-1956

Fuente: elaboración propia a partir de los datos de las memorias anuales. Datos sobre migraciones, 1990. Ministerio de Trabajo.

R.M.S.P. **MALA REAL**
INGLESA

COMPañIA DE VAPORES CORREOS

SALIDAS DE VIGO

PARA
 Pernambuco, Bahia,
 Rio Janeiro, Santos,
 Montevideo y Buenos Aires.

AGENTE:
ESTANISLAO DURÁN VIGO.

DE CADIZ
ARA PUERTO RICO Y HABANA.
 El vapor correo
ALFONSO XII
 capitán D. Guillermo Villaverde, saldrá el 30 de Mayo.
ADMITE CARGA Y PASAJEROS.   **Consignatarios Isabel la Católica 5, A. LOPEZ Y C.ª**

COMPañIA TRASATLANTICA

VAPORES CORREOS ESPAÑOLES
VIAJES RÁPIDOS DESDE GIJÓN A

HABANA Y VERACRUZ

El 20 de Noviembre a las 4 de la tarde, saldrá del MUSEL, el vapor

REINA MARIA CRISTINA

admitiendo pasaje y carga para HABANA y VERACRUZ

PRECIOS DEL PASAJE DE 3.ª CLASE (emigrantes)

Para Habana, Pesetas 241,60
 id. Veracruz, id. 255,60 **INCLUSO IMPUESTOS**

Para mas informes dirigirse a sus consignatarios en GIJON

SEÑORES HIJOS DE

Angel Perez y Compañia

CORRIDA, 41 y 43, 1.º Teléfono Núm. 405

ARTES GRÁFICAS-GIJÓN

O proceso de urbanización

- Crecemento das cidades a mediados/fins do s. XIX (Motivado pola industrialización e o **éxodo rural** (emigración campo - cidade).
- Derrúbanse as murallas e constrúense os novos barrios de vivendas para a burguesía (ensanches).
- As cidades concentranse na periferia, excepto Madrid.
- Aínda que España segue a ser un país rural.

POBLACIÓN DE LAS CIUDADES ESPAÑOLAS A FINALES DEL SIGLO XIX

HABITANTES

500.000

75.000-100.000

30.000-75.000

15.000-30.000

Ensanche de Barcelona
de Ildefonso Cerdà

This is an aerial photograph of Barcelona, Spain. A large red rectangular box on the left side of the image highlights the Eixample district, which is characterized by a very regular, grid-like street pattern. A blue rectangular box on the right side highlights the 'Casco antiguo' (old city), which has a more irregular, organic street layout. The text 'Ensanche de Barcelona de Ildefonso Cerdà' is in a white box with a red border at the top right. The text 'Casco antiguo de Barcelona' is in a white box with a blue border, partially overlapping the blue box. The word 'Barcelona' appears twice in the center of the image, once on each side of a small red crosshair. At the bottom center, there is a copyright notice: '© 2009 Tele Atlas'.

Casco antiguo de Barcelona

Barcelona Barcelona

clic para plegar o desplegar.

Zonas del ensanche

Casco
antiguo
de
Madrid

Madrid

BARCELONA • L'EIXAMPLE

2.- AS TRANSFORMACIÓNS AGRARIAS

A burguesía liberal española, para lograr o desenvolvemento da agricultura, deberá comenazar por converter a **propiedade da terra nun ben libre, privado, particular e individual.**

As reformas, iniciadas polas Cortes de Cádiz e desenvolvidas ó compás da evolución do liberalismo español, consisten na **derogación das normas sobre a terra do Antigo Réxime** (réxime señorial, morgados, dezmo, ...) e principalmente na **desamortización.**

A **desamortización** consistirá na venda en pública poxa dos bens rústicos e urbanos pertencentes ás *mans mortas* eclesiásticas e dos baldíos e terras de comúns e propios dos concellos. Será un proceso longo impulsado polos gobernos liberais progresistas, paralizado polos moderados e rexeitado polos absolutistas e a Igrexa.

Non foi unha reforma agraria porque non se modernizaron as formas de explotación e non se procedeu a unha redistribución da terra entre os que non a tiñan, e incluso favoreceu a concentración da propiedade en mans dos máis poderosos.

Fases (1):

■ Precedentes:

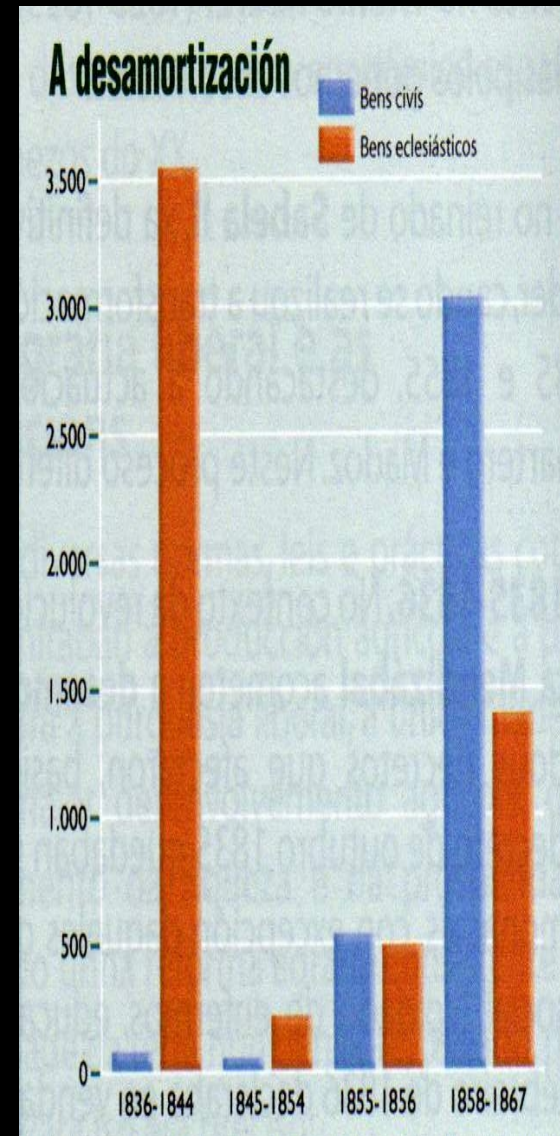
- A “**desamortización de Godoy**” en **1798**. Interés para a facenda real.
- **A lexislación das Cortes de Cádiz e as medidas do Trienio liberal.** Medidas para obter ingresos que favorecen ás clases media e alta e perxudican aos campesinos pobres que ven aumentadas as rendas que pagan polos novos propietarios.

Fases (2):

- **Desamortización eclesiástica de Mendizabal (1835-1836).** Afecta ós **bens do clero regular** (conventos e mosteiros).
Obxectivos:
  - Reforma do réxime de propiedade. Desenvolver propiedade libre e individual.
  - Obter recursos para afrontar a guerra carlista e pagar a débeda pública
  - Conseguir apoio social entre a masa de compradores (principalmente da burguesía).
  - Debilitar aos inimigos do liberalismo (clero e Igrexa)
- En 1841 **Espartero** completará a desamortización de Mendizabal ampliándoa aos **bens do clero secular** (igrexas e catedrais).
- O **Concordato de 1851** representará a aceptación por parte da Igrexa das vendas realizadas a cambio da oficialidade e sostén económico do catolicismo polo Estado.

Fases (3):

- A lei de **desamortización xeral ou desamortización civil de Madoz (1855)** Afecta principalmente a terras **comunais e bens de propios dos concellos e do Estado**.
  - Ponse a venda un gran volume de terras.
  - Incremento da produción ó poñer en cultivo terras de pastos e montes.
  - Os pobres e xornaleiros perderon os recursos que obtiñan das terras comunais.
  - O estado adicará os beneficios ó pago da Deuda e ao saneamento da facenda.

Características da desamortización en Galicia:

- Mantense o **sistema foral** (especie de contratos de arrendamento de moi longa duración). Os campesinos non poden ser expulsados da terra, polo que os compradores únicamente reciben o dereito a percibir as rendas. A finais do s. XIX, a perda de valor das rendas forais e a presión dos agricultores motivará o movemento pola *redención dos foros*, que culminará en 1926 coa posibilidade do campesinado para acceder á propiedade plena da terra.
- Consérvanse os **montes comunais**, xa que non eran propiedade dos concellos senón dos veciños de parroquias e aldeas.

Consecuencias das desamortizacións

Non se modificou o tamaño da propiedade nin se modernizaron as formas de explotación □ **Non existiu reforma agraria**

- **Os compradores** serán aqueles que dispoñían de recursos económicos (**vella nobreza, burgueses, campesiños ricos**). A compra de terras incrementaba o patrimonio, proporcionaba prestixio social e foi un bon negocio polo aumento dos prezos agrarios.
- **Incrementou o número de grandes terratenentes.** Servirán para desenvolver os **latifundios agrarios** do sur de España (as grandes propiedades).

■ Os campesiños pobres e xornaleiros (xunto coa Igrexa e os concellos) veranse perxudicados

- Os campesiños pobres e xornaleiros (xunto coa Igrexa e os concellos) veranse perxudicados:
- A Igrexa perdeu o seu patrimonio.
- Os concellos perderon as terras que eran a súa principal fonte de ingresos.
- Os campesiños perderon o dereito a usar as terras comunais e tiveron que pasar a pagar rendas elevadas. Aumenta a miseria agraria, a nostalxia do Antigo Réxime e o apoio ó carlismo e o recurso á emigración.

Consecuencias das desamortizacións

- Poñen á venda un 50% da terra cultivable en España (10 millóns de hectáreas).
- Permite cultivar moitas terras abandonadas e **incrementar a produción de alimentos**, principalmente **trigo** (básico na dieta alimentaria).
Ainda que non será suficiente para o crecemento da poboación
- A inversión en terras ralentizará o desenvolvemento da industria ó privala de capitais

- ♦ **Mantense o problema da propiedade da terra:**
  - **Norte ⇒ Domina o minifundio. Pequenas propiedades con arrendamentos de longa duración (foros en Galicia).**
  - **Sur ⇒ Gran propiedade latifundista traballada por xornaleiros.**

Consecuencias:

- **Emigración a América e as áreas industrializadas**
- **Loita e conflictividade agraria**

A **finais do s. XIX** comenará a modernización coa **especialización de determinadas áreas en produccions para o mercado**. Diferencianse:

- **Áreas cunha agricultura modernizada e especializada para a venta e a exportación:**
  - *Levante* (cítricos e produccion hortofrutícola en xeral)
  - *Cataluña* e a *Rioxa* (cavas e viño)
  - *Andalucía* (aceite de oliva, viño).
  - Na zona cantábrica inícase a orientación cara o gando vacún e a produccion de leite.
- **Zonas estancadas:**
  - A *Galicia interior* (policultivo de subsistencia)
  - *Castela* e *Aragón* dependentes do monocultivo extensivo e pouco productivo do cereal (trigo).

AGRICULTURA ESPAÑOLA E CRECEMENTO ECONÓMICO

NO SÉCULO XIX

A agricultura foi un sector clave pero pouco dinámico

♦ **Escasa modernización, rendementos e productividade**

- **Técnicas de cultivo anticuadas**
  - **Sistemas de explotación atrasados**
  - **Emprego do barbeito**
  - **Utilización de gran cantidade de man de obra**
- Tecnoloxía rudimentaria (escasa mecanización).**

- **Cultivo tradicional de trigo, vide, oliveira.**
- **Falta de especialización e de investimentos.**

♦ **O principal cambio será o aumento da superficie cultivada, consecuencia da desamortización.**

A sega (G. Bilbao).

- O crecemento da poboación motivou que a **producción nacional non fose capaz de satisfacer a demanda** (España importadora de cereais desde 1875).
- A **política proteccionista** fronte ás importacións do estranxeiro, favoreceu aos grandes propietarios agrícolas.
- Non se xeneran excedentes para ser invertidos no desenvolvemento industrial.
- A agricultura **non foi motor de arrastre** para a demanda de produtos industriais.
- O **estancamento agrícola** foi unha das causas básicas do **atraso da economía española**.

REFORMA AGRARIA LIBERAL

MECANISMOS

Desamortización

Abolición da Mesta

Desvinculación
de morgados

Abolición dos señoríos
e dos dereitos señoriais

CONSECUENCIAS

Aumenta a gran propiedade
e os latifundios

Aumenta a produción
agrícola: máis superficie
cultivada pero sen
mellora técnica

Os campesiños non
conseguen a propiedade
das terras que cultivan

Aumentan
os prezos do cereal

Miseria agraria e emigración

Dinamismo de certos
cultivos: vide, oliveira,
cítricos. Algúns para
exportación

3.- Industria e minaría

Introdución. A industrialización española

A industrialización na España do século XIX non acadou un desenvolvemento industrial como o de Europa.

- España a fins do século XIX era un **país básicamente agrario**.
- A pesar de todo **producíronse avances**: construción da rede ferroviaria, desenvolvemento da Banca e do novo sistema monetario, iniciouse a extensión da educación.
- Aínda que xurdiron varios focos industriais (Cataluña, País Vasco, **só Cataluña**, e dentro dela Barcelona, alcanzou un nivel de desenvolvemento da industria equiparable a outras rexións de Europa.
- **O algodón (industria téxtil) e o ferro (siderurxia)** foron os dous sectores que iniciaron a industrialización.

Causas da debilidade do desenvolvemento industrial español:

- Escasez de recursos naturais e un medio físico que dificulta os transportes e comunicacións.
- Ausencia de *revolución agrícola* □ Agricultura tradicional atrasada, que non da proporcionado mercados nin capitais á industria.
- Reducido mercado interior (escasa capacidade de consumo) .
- Productos pouco competitivos □ Proteccionismo.

- **Falta de investigación e tecnoloxía**, vinculado ó analfabetismo de gran parte da poboación.
- **Escasez de capitais** para as inversións industriais:
  - Invertidos en terras ou na especulación.
  - Sustituídos polo **capital estranxeiro**: invertirá na minería, no ferrocarril e na banca.
- **Moi limitada mentalidade empresarial**: búscase asegurar os beneficios coa protección do estado.

	INDUSTRIA SIDERÚRGICA
	INDUSTRIA TEXTIL
	INDUSTRIA DE CONSUMO
	YACIMIENTOS DE HIERRO
	YACIMIENTOS DE CARBÓN
	OTROS YACIMIENTOS MINEROS

2.1 A industria téxtil

O sector do algodón

Cataluña será a principal área industrial. Alí comenza a Revolución Industrial en España con un desenvolvemento ligado ao **sector téxtil para a produción de tecidos de algodón.**

CAUSAS:

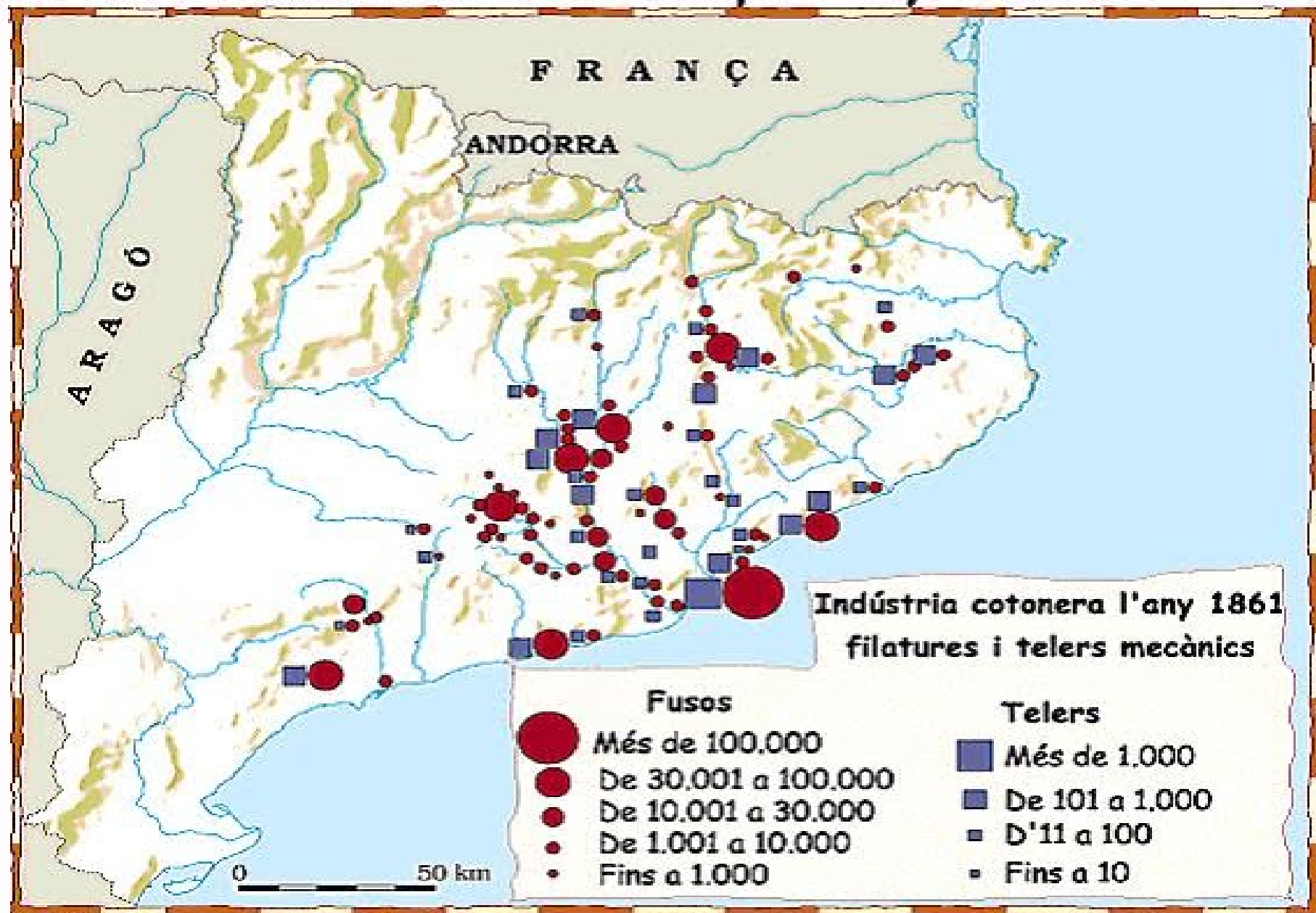
- **Dinamismo económico** iniciado no século XVIII polo **comercio con América.**
- A fins do XVIII xa era importante a **producción de “indianas” (estampados de algodón).**
- Abundancia de **man de obra preparada** (producción téxtil rural nesta área)

- **Mentalidade empresarial** pola existencia dunha activa burguesía industrial.
- Axuda do **proteccionismo** contra a competencia dos téxtiles ingleses.
- A principal base da industrialización catalana está no **proceso de mecanización** (*mules hidráulicas ou a vapor, selfactinas*).
- A mecanización **fomentará o desenvolvemento en Cataluña doutros sectores industriais** (metalurxia e maquinaria, química, agroalimentaria).

- **Mentalidade empresarial** pola existencia dunha activa burguesía industrial.
- Axuda do **proteccionismo** contra a competencia dos téxtiles ingleses.
- A principal base da industrialización catalana está no **proceso de mecanización** (*mules hidráulicas ou a vapor, selfactinas*).
- A mecanización **fomentará o desenvolvemento en Cataluña doutros sectores industriais** (metalurxia e maquinaria, química, agroalimentaria).

La industrialització a Catalunya l'any 1861

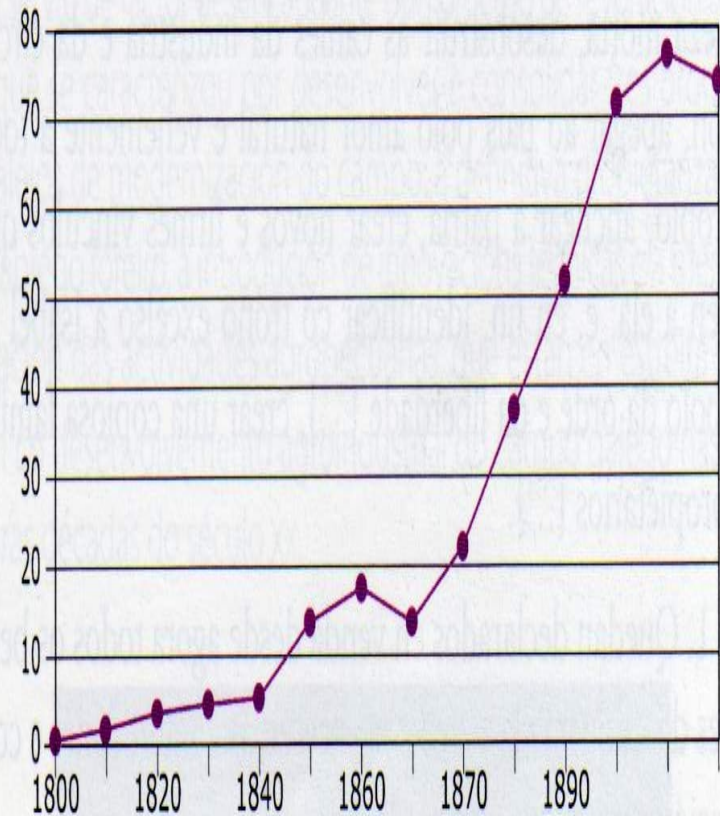

Evolución do téxtil catalán

- **Ata 1830** a industria está paralizada polas guerras.
- **1830 - 1855** Expansión e mecanización.
- **1855 - 1868 Crise** vinculada á desviación de capital cara o ferrocarril, minería, banca e os problemas coa algodón pola guerra de secesión nos EEUU.
- **1868 - 1898 Recuperación** gracias ao reforzamento do monopolio mercantil con Cuba e Porto Rico.
- A **crise de 1898 provocará o estancamento** desta industria durante as primeiras décadas do século XX. A crise traducise en paro, tensión social e decadencia da banca.

IMPORTACIÓN DE ALGODÓN EN RAMA POLA ADUANA
DE BARCELONA (EN MILLEIROS DE TONELADAS):

O resto dos sectores téxtiles

- **A industria da la** tamén se situou en Cataluña, en cidades próximas a Barcelona (Tarrasa, Sabadell). Os centros tradicionais (Béjar, Palencia, Antequera e Alcoy) mantivéronse ao especializarse en certos produtos como mantas, baetas.
- **A industria da seda**, tradicional en Valencia e Andalucía (Granada) entrou en crise e acabou tamén por trasladarse a Cataluña.
- **A industria do liño**, centrada en Galicia, tras a perda do mercado americano cos procesos independentistas acabou por extinguirse.

2.2 Minaría e siderurxia

A produción de **ferro e aceiro (siderurxia)** en España estivo moi supeditada á produción de **mineral de ferro e carbón**.

- **España era un país rico en xacementos minerais.**
- A partir de **1868**, a promulgación da **Lei de Bases sobre Minas** xunto co incremento da demanda (*construcción do ferrocarril, mecanización industrial*) favoreceu a expansión da minería española.
- A expansión producise coa axuda do **investimento estranxeiro** (venta de minas a empresas estranxeiras, principalmente británicas, como as minas de Rio Tinto)
- España foi a fins do século XIX o principal **exportador de mineral** de ferro de toda Europa, pero sin embargo a súa produción siderúrxica era das máis baixas o que nos mostra unha economía dependente e atrasada.

2.2 Minaría e siderurxia

A produción de **ferro e aceiro (siderurxia)** en España estivo moi supeditada á produción de **mineral de ferro e carbón**.

- **España era un país rico en xacementos minerais.**
- A partir de **1868**, a promulgación da **Lei de Bases sobre Minas** xunto co incremento da demanda (*construcción do ferrocarril, mecanización industrial*) favoreceu a expansión da minaría española.
- A expansión producise coa axuda do **investimento estranxeiro** (venta de minas a empresas estranxeiras, principalmente británicas, como as minas de Rio Tinto)
- España foi a fins do século XIX o principal **exportador de mineral** de ferro de toda Europa, pero sin embargo a súa produción siderúrxica era das máis baixas o que nos mostra unha economía dependente e atrasada.

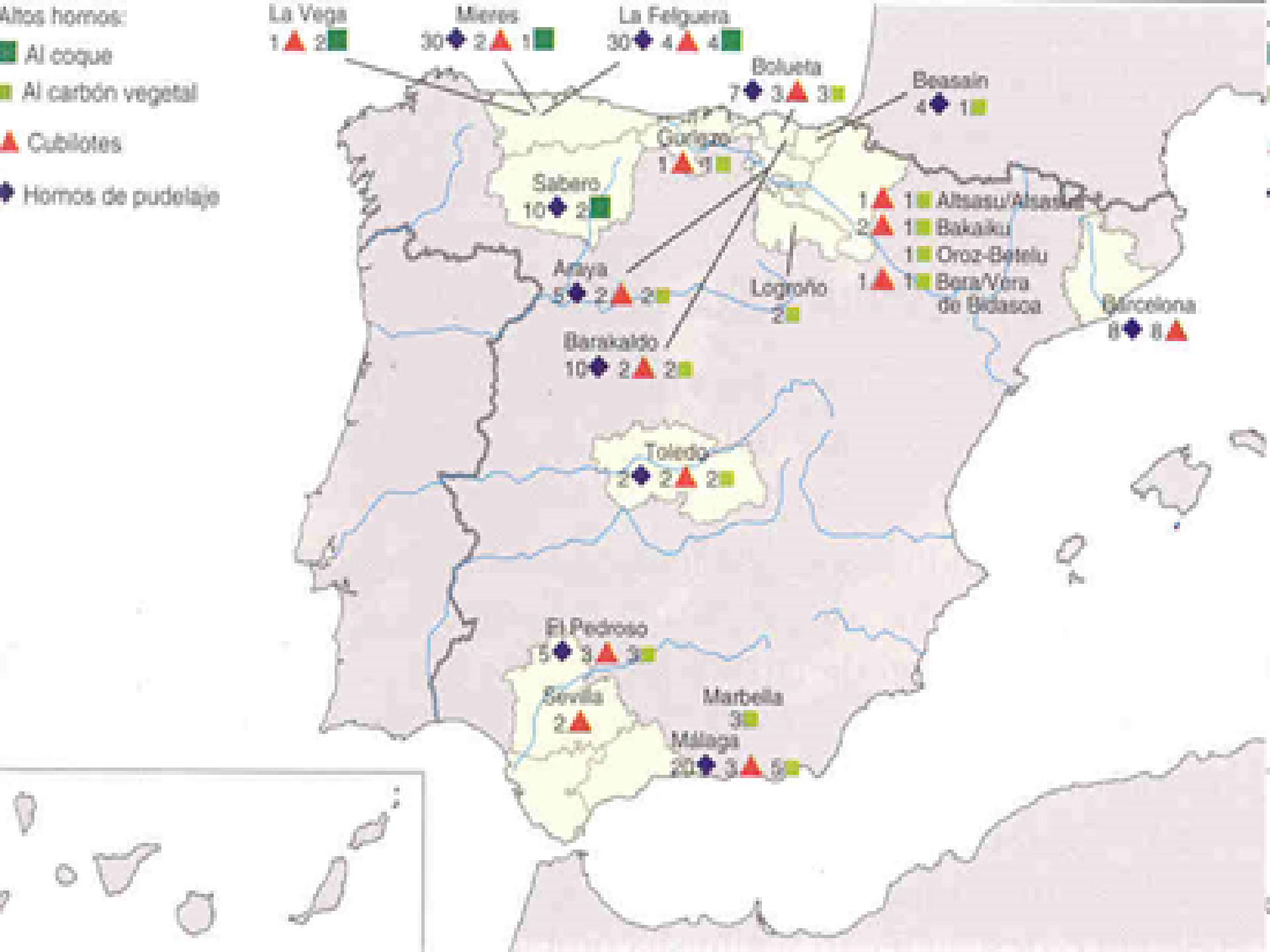
Río Tinto Minera

A.S.

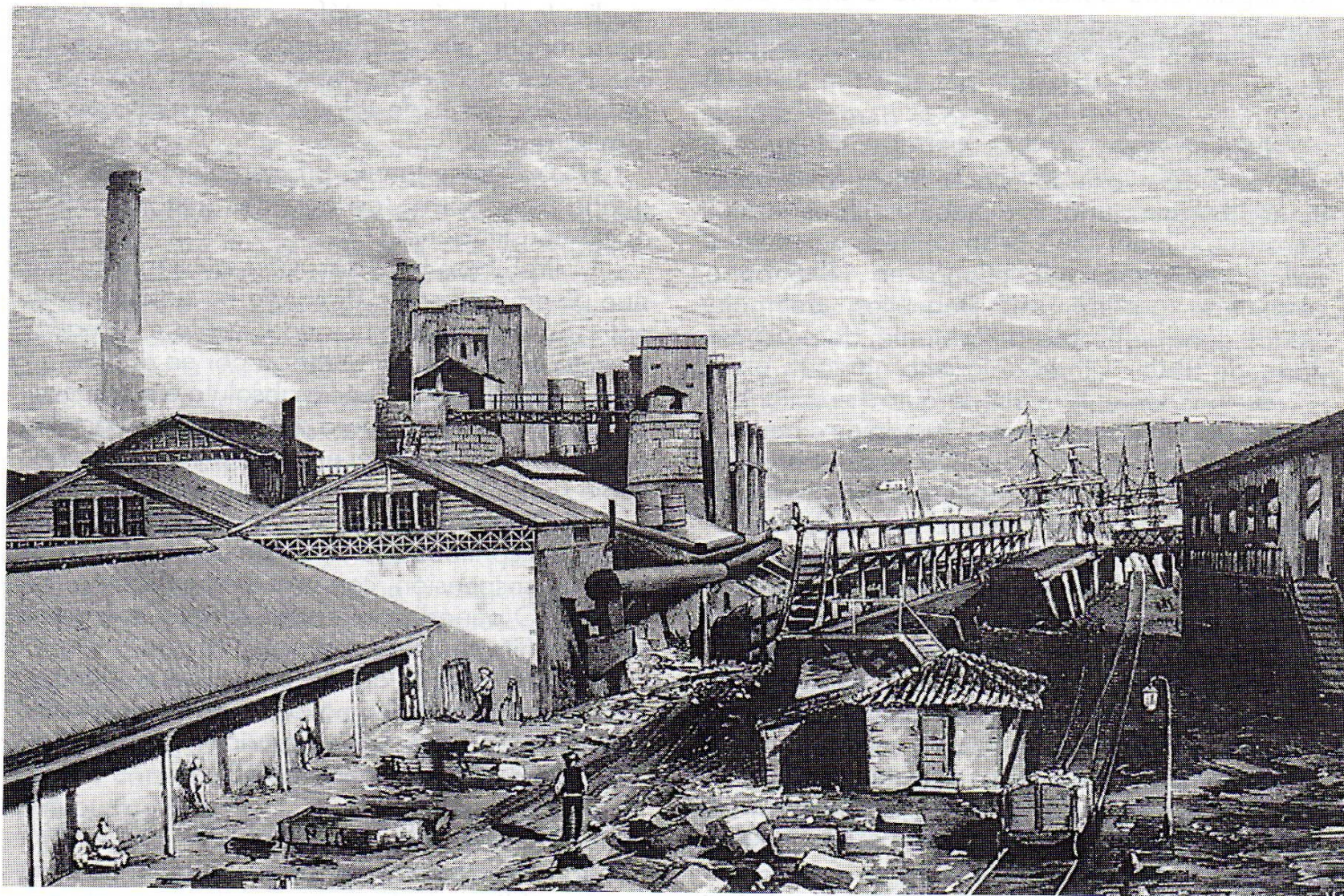

- A exportación mineira serviu para desenvolver a **siderurxia vasca**.
- O crecemento verase **lastrado pola reducida demanda interna, a liberdade de importación que estableceu a lei de ferrocarrís de 1855, o atraso técnico e a escaseza de carbón de calidade**.
- A **partir de 1871 producírase a gran expansión** da siderurxia vasca, crecendo a produción coa tecnificación do proceso (convertedores Bessemer). O crecemento conducirá a fundación e 1902 dos *Altos Hornos de Vizcaya*.
- A **industria mecánica** tivo pouco peso, e o seu maior desenvolvemento produciuse en **Cataluña** (El Vapor, Maquinista Terrestre y Marítima) e **no País Vasco** (Vasco-Belga, Euskalduna) . Estas empresas fabricaban maquinaria téxtil, material para o ferrocarril e os **asteleiros** que se abriron en Barcelona e Biscaia a final de século.

Nos anos oitenta, varias sociedades vizcaínas fabricaban xa ferro e aceiro con tecnoloxías modernas, como o método de Bessemer e o forno de Siemens-Martin. Na ilustración, a fábrica *El Carmen*, da Sociedade de Altos Fornos e Fábricas de Ferro e Aceiro de Vizcaia, en Baracaldo.

A industria ⇒ Diversidade rexional

Cataluña

- Principal área industrial. Alí comenza a Revolución Industrial en España.
- Desenvolvemento ligado ao **sector téxtil** (mecanización do algodón, máquinas de vapor tras 1832).
- Incorporación posterior doutros sectores (metalurxia e maquinaria, química, agroalimentaria)
- Bases da industrialización:
  - Existencia dunha activa burguesía industrial.
  - Importante mecanización.
  - Un mercado exclusivo (Cuba ata 1898), proteccionismo arancelario tras 1891.

Andalucía e Levante: Industrialización fallida (1830 -1870)

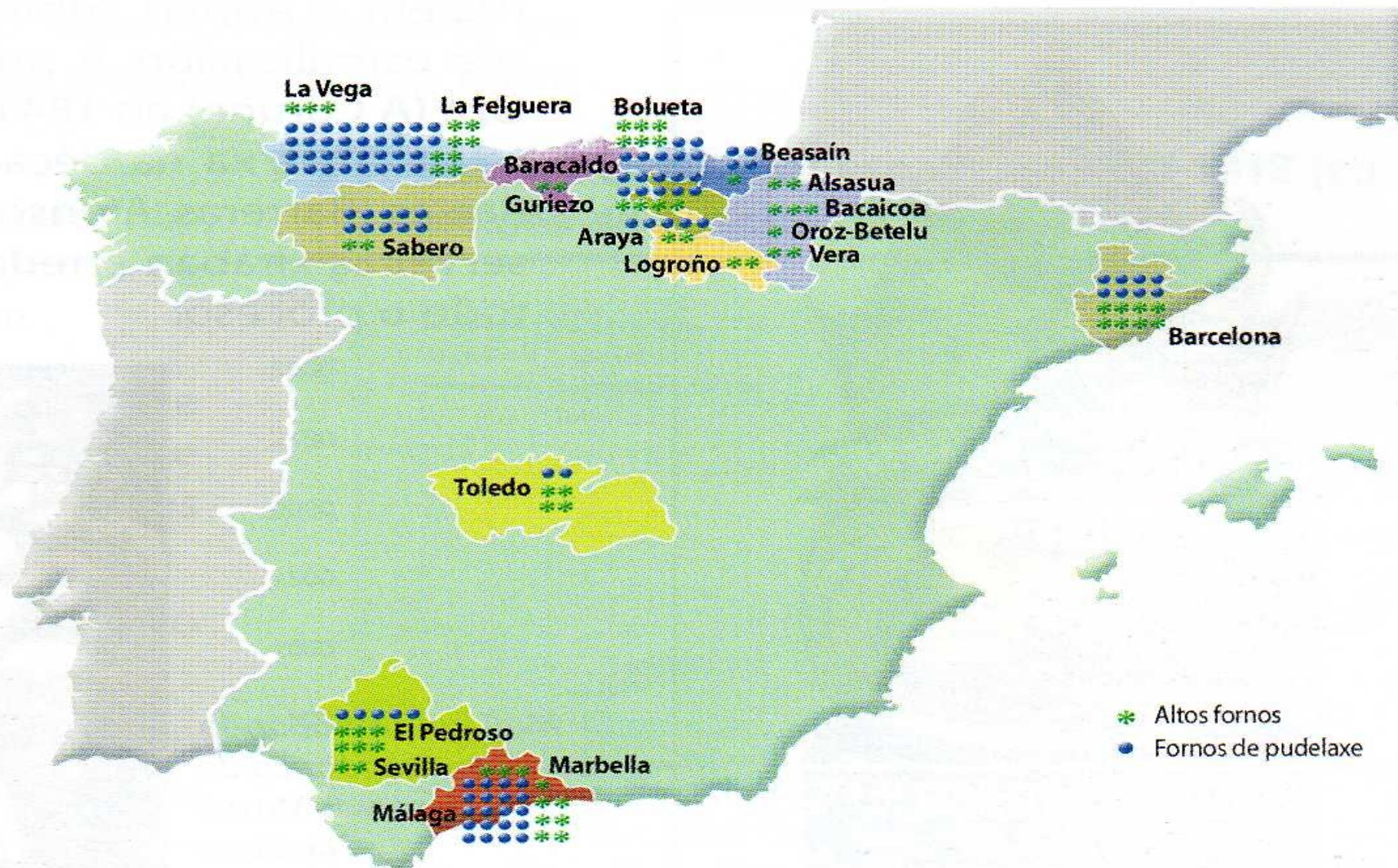
- Fracaso da **siderurxia** en Andalucía (Marbella, Málaga, Sevilla): Altos hornos de ferro e aceiro para non ter que depender das importacións, aproveitando a riqueza mineira da zona.

Causas do fracaso:

- Elevados custos de produción pola necesidade de importar carbón
- A competencia das instalacións do norte e dos produtos estranxeiros.

- **Estancamento do téxtil**, do que únicamente sobrevive algún sector especializado.

Principais instalacións siderúrxicas a mediados do século XIX

Producción de ferro coado en España, 1861-1900 (en millares de toneladas)

ANOS	MÁLAGA	SEVILLA	OVIEDO	BISCAIA	OUTROS	TOTAL
1861-65	12,43	2,22	13,17	11,73	6,10	45,65
1866-70	1,91	1,36	19,24	10,73	9,32	42,56
1871-75	3,08	1,38	24,90	8,72	7,45	45,53
1876-80	3,36	1,43	28,84	17,24	11,7	62,57
1881-85	1,51	1,38	40,08	76,71	11,91	131,59
1886-90			33,18	138,97	2,07	174,22
1891-95			44,30	?		185,49
1896-1900			52,10	227,69	9,45	289,24

Deberán reorientar a súa economía na segunda metade do s. XIX:

Cara a **minería**. As minas foron explotadas mediante concesións a capital estranxeiro (Riotinto, Almadén). A *Lei de Bases Mineiras* (1868) buscou atraer investimentos, capital e tecnoloxía do estranxeiro para poñer en explotación esta riqueza. España chegará a ser a primeira productora mundial de ferro e cobre a finais do s. XIX, pero os beneficios revertirán nestes inversores estranxeiros.

Desenvolvendo a **producción agraria de exportación**: aceite e viño en Andalucía, cítricos no Levante.

Asturias e País Vasco ⇒ **Siderurxia** vinculada ó desenvolvemento da **minería**.

País Vasco

O maior **foco siderúrxico** español con centro na ría de Bilbao basease na:

Exportación de mineral (ferro) a Gran Bretaña +
Importación de carbón barato inglés

Acumulación de **importantes capitais invertidos na siderurxia e noutros sectores complementarios:**

- **Construcción naval** e transporte marítimo (navieiras).
- **Metalurxia de transformación** (maquinaria e motores)
- **Química** (explosivos)
- Un potente **sector financeiro e bancario** (*Bancos de Bilbao e Vizcaia*)

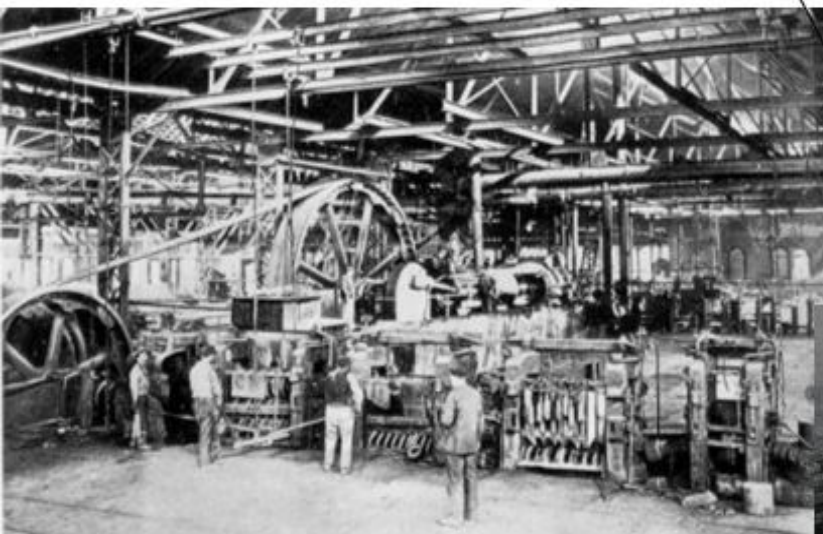

Industria española siglo XIX y principios siglo XX

Industria catalana: fábrica y colonias industriales

Industria vasca: herrerías, Altos Hornos y instalación del convertidor Bessemer

Asturias

A partir da explotación masiva de **carbón** e, contando cunha **política proteccionista**, desenvolverase a **siderurxia de altos fornos** e diversas industrias **metalúrxicas** participadas polo capital estranxeiro.

Madrid

Industria lixeira de consumo, con un desenvolvemento tardío e vinculado ó crecemento poboacional pola función de capital política da nación.

O maior desenvolvemento industrial da capital producírase xa no s. XX, especialmente durante o franquismo.

Resto do país

Escaso desenvolvemento industrial, vinculado ó desenvolvemento local da industria agroalimentaria.

Galicia: a industria será un fenómeno reducido e localizado. A finais do XIX industria conserveira nas comarcas costeiras das Rías Baixas. A comezos do XX únicamente cabe destacar a construcción naval e os inicios da produccion hidroeléctrica.

4.Desenvolvemento dos medios de transporte e comunicación

Rede de **estradas** estatais:

- A lei de 1855, de forma similar ó ferrocarril, tamén establece unha **rede radial** fixando o km. 0 na Porta do Sol de Madrid.
- As estradas **mellorarán no último tercio do s. XIX**, e máis rapidamente coa chegada do automóbil a partir de comezos do s. XX.

Os transportes e **comunicacións marítimas**:

- Experimentan unha gran renovación pola mellora dos portos e a introducción paulatina da **navegación a vapor** (aínda que a navegación a vela será importante ata fins do XIX).
- Adicaranse á **exportación de minerais e o traslado de emigrantes** a América.
- O tráfico marítimo permitirá ao importante desenvolvemento da **construcción naval** e a constitución de importantes compañías navieiras (especialmente no País Vasco).

Durante o século XIX íranse desenvolvendo tamén sistemas de comunicación e intercambio de información como **o correo, o telégrafo e o teléfono.**

O ferrocarril e a formación do mercado interior

Ferrocarril

Motor da Revolución Industrial:

- Consumidor de materias primas (carbón) e productos industriais (siderúrxicos), maquinaria e tecnoloxía.
- Mercado de inversión de capitais.
- Emprego de abundante man de obra na construción da rede

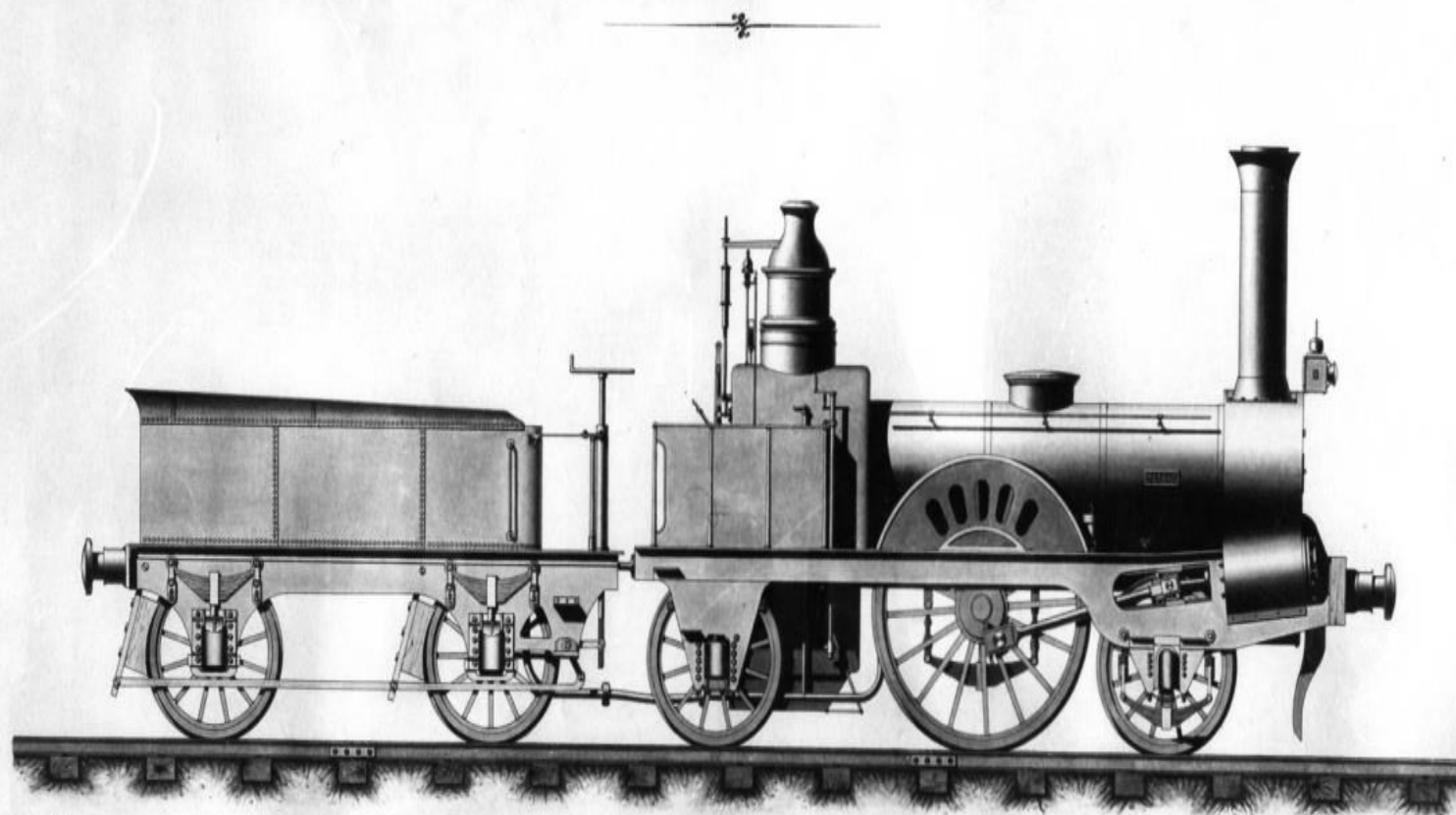
Unificador do mercado interior :

- ☐ Transporte de productos e persoas a todos os rincóns do país.
- ☐ Reducción as distancias e tempos.
- ☐ Incremento o comercio

PRIMERA LOCOMOTORA QUE CIRCULO EN ESPAÑA

CON LA QUE SE INAUGURO, EN EL DIA 28 DE OCTUBRE DE 1848, EL FERROCARRIL DE BARCELONA A MATARO

Escala de 1 por 10

Reproducción de la copia del natural
que efectuó el alumno D. Manuel Ger-
bayo Moreno en el curso de 1875-80

Fases da construción da rede ferroviaria

- **Os comezos (1848 - 1855)** . Tardío e lento desenvolvemento. Primeiras liñas: Barcelona co centro téxtil de Mataró e Madrid – Aranjuez.

- **Auxe (1855 - 1866).**

Construcción a bo ritmo gracias ao apoio do estado e aos investimentos estranxeiros debido á **Lei xeral de ferrocarrís** (promulgada en 1855 durante o bienio progresista):

- **Trazado radial** (vinculado ó centralismo político e a rendibilidade económica).
- **Ancho de vía maior que o europeo**, que ocasiona problemas nas conexións internacionais. Virá motivado polos problemas orográficos, plantexamentos de estratexia militar e a especulación na compra de materiais.
- **Fomenta a inversión de capital estranxeiro** (que será principalmente francés) tanto na construción das liñas como na súa explotación (vantaxes e subvencións polo Estado, **permítese a importación de todo tipo de maquinaria e elementos mecánicos** o que perxudicará o desenvolvemento da produción da industria nacional ó restarlle mercado).

- (1866 - 1876). Crise

Os beneficios esperados non se produciron.

- O atraso do país que non xenera o suficiente fluxo de pasaxeiros e mercancías para facer rendible a explotación.
- Deterase a construción da rede ferroviaria e as empresas de ferrocarrís sufrirán unha forte crise na Bolsa, o que repercutirá na revolución de 1868.

- A partir de 1876, e durante a Restauración

- Relanzamento da construción ferroviaria aínda que máis lentamente, de forma paralela ó crecemento económico do país.
- Grandes compañías concesionarias que lograron superar a crise do periodo anterior.

Debate acerca da **importancia do ferrocarril** na Revolución Industrial en España:

Elevada, porque permitiu a comunicación interior e facilitou o transporte de mercancías.

Limitada, pola mala política estatal que, permitindo a importación de materiais, perxudica ó sector siderúrxico e metalúrxico.

5.- O papel do estado e da empresa na economía

- A lexislación económica liberal **implantarase moi lentamente** debido á **debilidade da burguesía española**.
- Os cambios legais favorables ó desenvolvemento do capitalismo serán desenvolvidos por **gobernos liberais progresistas**.
- A debilidade dos empresarios fixo que buscaran inversións seguras e demandaran a protección do estado.
- A lexislación, con respecto á importación de produtos do estranxeiro, será fundamentalmente **proteccionista**, para favorecer á produción nacional. **Debate** sobre o papel do proteccionismo na economía española:
  - **Efectos positivos (Tamames):** Crea o mercado interior, posibilitando o desenvolvemento.
  - **Resultados negativos (Tortella):** Reduce a competitividade ó asegurar os beneficios

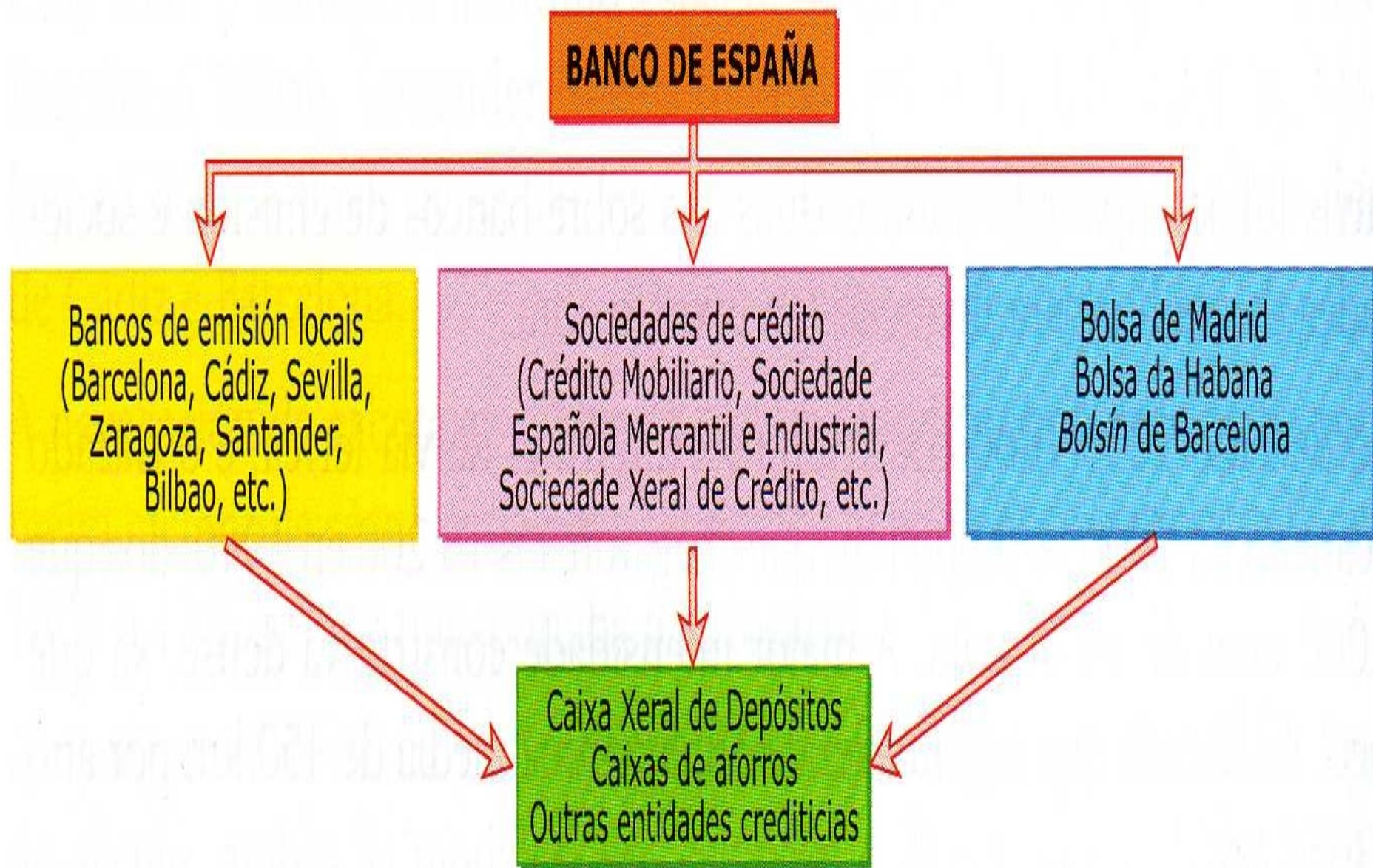
■ A Banca

A Banca quedará organizada polas **Leis de 1856** (durante o bienio progresista) e de 1875, nos comenzos da Restauración:

Á cabeza estaba o **Banco de España**, rector do sistema e único autorizado a emitir billetes.

A **banca privada** adicándose tanto a participar en negocios como á concesión de créditos e xestión de capitais. O **capital francés** vinculado ó ferrocarril, os capitais vinculados á **industrialización vasca e os aportados pola emigración americana** estarán na orixe de moitos destes bancos.

As **Caixas de Aforro** serán creadas como institucións de beneficencia, e co tempo adicaranse á captación do aforro modesto.

REDE FINANCEIRA ESPANHOLA TRAS A LEI DE 1856.

■ A Bolsa

As indústrias necesitan

Capital para instalarse e desenvolverse

Aparición das **sociedades por accións**

As accións, parte da propiedade dunha empresa, cómpranse e véndense na Bolsa según as expectativas de beneficio desas empresas ou as demandas especulativas do mercado. **A Bolsa de Madrid nace en 1831 e a de Barcelona en 1851.**